

PROVET I SAMHÄLLSLÄRA 25.9.2015 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

De viktigaste bedömningsgrunderna i provet i samhällslära är examinandens kunskap om läroämnets innehåll enligt läroplanen samt ett korrekt och precist bruk av de centrala begreppen inom samhällsläran. En bedömningsgrund är också examinandens förmåga att tolka och kritiskt bedöma information som beskriver samhällslära fenomen, att dra slutsatser utifrån denna information och att jämföra olika tolkningar av samhällslära frågor samt att ta ställning till dem och motivera sina ståndpunkter. I de uppgifter som består av flera deluppgifter kan maximiantalet poäng per deluppgift meddelas i samband med uppgiften, men svaret bedöms som en helhet.

Av svaren framgår att examinanden förstår samhällets struktur och funktion som en historiskt skiktad och av historien utformad helhet. Examinanden känner det finländska samhällets politiska, sociala, ekonomiska och juridiska struktur samt de viktigaste teorierna och begreppen förknippade med den. Examinanden kan i sina svar placera det finländska samhället i en internationell och global kontext, som bland annat inbegriper medlemskapet i Europeiska unionen och följderna av det. Examinanden kan använda samhällslärens centrala begrepp som makt, inflytande, ansvar och rättvisa, och förstår ekonomins grundläggande mekanismer och termer samt de principer som styr den offentliga maktutövningen och rättssystemet.

Examinanden kan tolka vilka källor som ger kunskap om samhället och bedöma källornas tillförlitlighet. I materialbaserade uppgifter kan examinanden kritiskt bedöma och utnyttja texter och annat material. Examinanden kan behandla och tolka verbal, numerisk och grafisk statistik om samhället och ekonomin. I uppgifter som kräver reflektion och i uppgifter som inkluderar motstridiga fakta visar examinanden att han eller hon förstår att information om samhället till sin karaktär kan vara teoretisk och öppen för tolkning, och att de kausala sambanden mellan orsak och verkan är invecklade och komplexa. Examinanden kan skapa en egen och motiverad syn på samhällslära och ekonomiska frågor som kan vara motstridiga och kopplade till olika värderingar. I bedömningen beaktas examinandens förmåga att utifrån sin kunskap bygga upp välstrukturerade helheter, förmågan att skilja på relevant och irrelevant information samt förmågan att i svaret utnyttja aktuell information.

Uppgift 1

I ett nöjaktigt svar konstateras att regeringen i huvudsak bildas efter riksdagsval, och utgående från valresultatet. Det största partiets ledare får av riksdagens talman uppdraget att bilda regering i egenskap av så kallad regeringssonderare. Eftersom Finlands politiska system baserar sig på parlamentarismen, krävs att den nya regeringen skall åtnjuta riksdagens förtroende. Detta uppnås lättast med en majoritetsregering, det vill säga en regering som består av partier som innehar en majoritet av platserna i riksdagen. Eftersom det i det finländska systemet är osannolikt att ett enda parti skulle uppnå majoritet i riksdagen, är koalitionsregeringar bestående av flera partier den vanligaste regeringstypen i Finland.

I ett berömligt svar beskrivs regeringsbildningen mera i detalj: riksdagens och talmannens roll, regeringssonderingen, arbetet med regeringsprogram samt förtroendeomröstning i riksdagen. Utöver majoritets- och koalitionsregeringar omnämns även någon annan typ, till exempel minoritets- eller tjänstemannaregering, även om dessa typer är numera ovanliga i finländska förhållanden. Det är en tilläggsmerit om examinanden kan nämna olika regeringstyper i politiska termer (vänsterregering, borgerlig regering, rödmylleregering, sixpack). Speciellt berömligt är det att påpeka att nya regeringar kan bildas även mitt under riksdagens mandatperiod, såvida till exempel statsministern avgår, eller om ett eller flera partier träder ut ur regeringen.

Uppgift 2

I ett nöjaktigt svar behandlas frågan utifrån en enskild arbetstagare och ett företag eller hela samhällsekonomin. Man kan välja perspektivet att ungdomsarbetslösheten är rätt så hög och att det vore viktigt att ungdomar tog sin in på arbetsmarknaden, också om lönen kanske är lägre i början, ifall alternativet är att leva på socialbidrag. Eftersom ungdomarna saknar arbetserfarenhet måste de kunna konkurrera med sina löner på arbetsmarknaden. Den här lösningen kunde emellertid leda till att arbetsgivarna försöker minska sina utgifter genom att upprepade gånger anställa enbart ungdomar för kortare perioder. Det kunde uppstå en grupp unga människor som alltid utför lågavlönat arbete och som drar ner lönenivån inom branschen och inte kan försörja sig på sitt arbete.

I ett berömligt svar diskuteras frågan på ett mer täckande sätt utifrån en enskild arbetstagare, utifrån ett företag och utifrån samhällsekonomin eller arbetsmarknaden. Av svaret framgår den spänning som finns mellan individens avtalsfrihet och de allmänt bindande arbetsmarknadsavtalen.

Uppgift 3

a)

Livsmedlens andel av konsumtionsutgifterna har minskat jämnt fram till början av 2000-talet och därefter legat på ungefär samma nivå. Utgifterna för boende sköt i höjden ungefär 1990 och har därefter legat kvar på en hög nivå som den största konsumtionsutgiftsgruppen. Vad de övriga utgifterna beträffar har förändringarna i andelarna varit ganska små.

b)

I ett nöjaktigt svar ses de förändringar som framgår av figuren som proportionella – en nedåtgående kurva betyder således inte nödvändigtvis att konsumtionsutgifterna har minskat. Att den allmänna levnadsstandarden förbättrades minskade länge livsmedelsutgifternas andel. Boendekostnadernas växande andel var en följd av lågkonjunkturen på 1990-talet, då hushållens inkomster minskade medan utgifterna för boende inte sjönk på motsvarande sätt.

I ett berömligt svar noterar examinanden att utgifterna för telekommunikation, utbildning och hälsovård har ökat, så deras andelar av konsumtionsutgifterna har förblivit desamma eller till och med ökat en aning, trots att även inkomstnivån/levnadsstandarden har ökat. I utgifterna för skötseln av hemmet återspeglas de allmänna fluktuationerna inom ekonomin: när det är lågkonjunktur krymper deras andel, och tvärtom. Att livsmedlens andel jämnades ut på 2000-talet är delvis ett resultat av att konsumtionsvanorna förändrats: användningen av förädlade livsmedel har ökat. Att andelen för boendekostnaderna har hållits uppe beror bland annat på att bostäderna blivit bättre utrustade och att bostadspriserna har ökat, vilket också har påverkat hyresnivån.

Uppgift 4

a)

I ett nöjaktigt svar redogörs för några faktorer som orsakar fattigdom: nedsatt arbetsförmåga på grund av bristande hälsa eller andra orsaker, återkommande perioder av arbetslöshet eller långtidsarbetslöshet, låglöne- eller deltidsarbete, familjens sammansättning och antalet barn som ska försörjas, låg utbildningsnivå och höga nödvändiga levnadskostnader.

I ett berömligt svar diskuteras allmänna samhällliga och strukturella faktorer som orsakar fattigdom samt individuella fattigdomsrisker. I diskussionen kring orsak och verkan knuts fattigdomsrisker på personnivå till strukturella faktorer (till exempel verksamheten inom samhällsekonomin och på arbetsmarknaden, samhällets sociala struktur, utbildningsmöjligheter, socialpolitikens inriktning, flitfällor, ärvd fattigdom).

b)

I ett nöjaktigt svar lyfter examinanden fram några av fattigdomens följder: fattigdom befäster klasstrukturen i samhället, ökar otryggheten och leder till andra sociala problem (bland annat hälsoproblem, användning av droger, kriminalitet). Samhället strävar efter att förhindra fattigdom med hjälp av ekonomisk politik och arbetskraftspolitik samt socialbidrag (bland annat progressiv inkomstskatt i statsbeskattningen, arbetsmarknadsstöd, bostadsbidrag och utkomststöd).

I ett berömligt svar granskas förutom de direkta följderna av fattigdom även återverkningarna, till exempel ökande skillnader mellan olika bostadsområden, ökande skillnader mellan olika ytterligheter i samhället och dess konsekvenser. I svaret analyseras närmare den offentliga maktens åtgärder för att förhindra och minska fattigdomen: inkomstfördelningspolitik, främjande av sysselsättning, universella och behovsprövade socialbidrag, åtgärder inriktade på barnfamiljer och äldre, utbildning. I svaret kan man även behandla verksamheten inom den så kallade tredje sektorn: välgörenhetsorganisationer, aktiviteten inom religiösa samfund och frivilligarbete.

Uppgift 5

I ett nöjaktigt svar nämns de mest centrala grundrättigheterna, till exempel att samtliga medborgare är jämlika, och att ingen individ får särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp. Det är bra att nämna medborgarens rätt till inflytande, till exempel varje 18 år fylld medborgares rösträtt i val. Några andra grundläggande rättigheter, till exempel yttrandefrihet, mötes- och föreningsfrihet, samt religions- och samvetsfrihet bör även ingå i ett nöjaktigt svar.

I ett berömligt svar bör också resoneras kring grundlagens syfte och funktion. På en berömlig nivå behandlas de grundläggande rättigheterna på ett mera mångsidigt sätt. Någon mera specifik rättighet, till exempel hemfrid och skydd för privatlivet, samt var och ens egendoms- skydd, bör nämnas. Det är en tilläggsmerit om examinanden även noterar att dessa rättigheter under vissa omständigheter kan beskäras. Även de kulturella rättigheterna, inklusive de språkliga rättigheterna, samt rätten till grundutbildning, kan med fördel ingå i ett berömligt svar. Det gäller även näringsfriheten, och rätten till arbete, liksom rätten till social trygghet. Svar som problematiserar de ekonomiska och sociala rättigheterna är på en hög berömlig nivå. Det bör betonas att examinanden inte måste nämna varje specifik rättighet för att nå en berömlig nivå, utan svaret bedöms utifrån struktur, logiskt resonemang och analytiskt grepp.

Det kan i svaret betonas att de grundläggande rättigheterna härstammar från de historiska amerikanska och franska deklarationerna för mänskliga rättigheter.

Uppgift 6

I ett nöjaktigt svar visar examinanden att han eller hon förstått att ett fastighetsköp förutsätter ett formbundet köpebrev, bevittnande av köpet och lagfart, samt att det medför skattemässiga följder (överlåtelseskatt, fastighetsskatt). Examinanden presenterar några av de punkter som finns med i köpebrevet.

I ett berömligt svar visar examinanden att han eller hon har förstått att köparen måste försäkra sig om att föremålet för affären existerar, ta reda på ägoförhållandena och vad som belastar fastigheten (utdrag ur fastighetsregistret, lagfartsbevis, gravationsbevis, tomtens byggnadsrätt, tomtkarta, besiktning). Examinanden redogör mer noggrant för innehållet i köpebrevet och visar att han eller hon har förstått betydelsen av formbundenheten, bevittnandet av köpet och lagfarten.

Uppgift 7

I ett nöjaktigt svar granskas villkoren för medlemskap i Europeiska unionen på en allmän nivå. Kandidatlandet måste ha ett politiskt system som garanterar demokrati, rättsordning och mänskliga rättigheter. I ekonomiskt hänseende måste kandidatländerna vara marknads-ekonomier. Kandidatlandet måste också ta i bruk EU:s lagstiftning i sin helhet och anpassa sina egna lagar till den.

I ett berömligt svar diskuteras de så kallade Köpenhamnskriterierna som bekräftades 1993 och som fungerar som utgångspunkt för medlemsvillkoren. Diskussionen är mer ingående än i ett nöjaktigt svar, och förs till exempel utifrån perspektiven nedan. Politiskt sett förutsätter man av kandidatländerna att de ska ha stabila politiska förhållanden och att de respekterar och skyddar också minoriteter. I ekonomiskt hänseende måste kandidatlandet också klara av det inre konkurrenstrycket i unionen. Landet måste också godkänna de penningpolitiska instrumenten. Kandidatländerna förbinder sig till den ekonomiska och monetära unionens målsättningar (att ta i bruk eurosystemet). De måste ha en fungerande förvaltning och ett fungerande rättsväsende, som förmår verkställa de skyldigheter som EU-medlemskapet medför och övervaka förverkligandet av dem.

Uppgift 8

I ett nöjaktigt svar visar examinandem att han eller hon vet vad man mäter med hjälp av bruttonationalprodukten. Han eller hon granskar de statistiska uppgifterna och orsakerna till dem och drar några slutsatser om hur skillnaderna i bruttonationalprodukt påverkar européernas liv (till exempel skillnader i levnadsnivå i olika EU-länder).

I ett berömligt svar analyserar examinandem mer ingående de uppgifter som getts i uppgiften. Han eller hon förmår läsa indextalen och diskuterar ur flera perspektiv unionsländernas (bland annat Finlands) placering i jämförelsen och dess inverkan på medborgarnas liv (fattiga och rika länder inom unionen, medeltalet för de 28 unionsländerna och extremvärdena i jämförelsen).

Uppgift +9

a)

I en direkt demokrati använder folket makten direkt till exempel i samband med folkmöten. I en representativ demokrati väljer folket genom fria val företrädare som använder makten och fattar beslut som är bindande för alla.

b)

Av ett nöjaktigt svar framgår att det finns olika uppfattningar om demokrati, som betonar olika saker. I ett berömligt svar jämförs texterna systematiskt och analytiskt. Endast i statsrådets demokratipolitiska redogörelse betraktas den demokratiska situationen i Finland som klart god. Som problem betraktas emellertid det minskade valdeltagandet och det mer ojämlika deltagandet. I ledaren i Aamulehti ses det som ett problem att makten glider över från ovilliga politiska beslutsfattare till tjänstemän. Det här leder till exempel till en brist på medborgardiskussion. Enligt Marja Keränen ser man inte i tillräckligt stor utsträckning till att medborgarna tar del i diskussionen. I statsförvaltningen definieras medborgarna som föremål för bedömningen, trots att de själva borde få bedöma demokratins tillstånd. Heikki Patomäki anser å sin sida att enbart röstning inte räcker för att förverkliga demokratin, utan medborgarna borde själva vara med och fatta beslut. Ett problem på den här punkten är emellertid att enheterna inom beslutsfattandet blir så stora.

c)

I ett berömligt svar förmår examinanden med hjälp av klara argument analysera situationen för den finländska demokratin och på ett logiskt sätt göra en motiverad och klar redogörelse för de åtgärder som används för att öka medborgarnas möjligheter att påverka. Mellan direkt och representativ demokrati kunde man till exempel utveckla nya former för när demokrati som ger möjlighet till deltagande. Dessa skulle motverka passiviteten i den indirekta demokratin (det vill säga att man bara röstar i val), men också problemen med den direkta demokratin (till exempel att Finlands och EU:s stora storlek gör det svårt för medborgarna att delta direkt och forma en gemensam åsikt). I svaret kan man också diskutera till exempel de elektroniska och sociala mediernas roll i främjandet av demokratin.

Uppgift +10

a)

I ett berömligt svar lägger examinanden märke till de största förändringarna i figuren, det vill säga fabriksindustrins tillväxt och dess avbräck 2007, som i hög grad berodde på den förändrade andelen för elektronik- och metallindustri. Den för den finländska industrin tidigare så viktiga skogsindustrins andel av totalproduktionen inom samhällsekonomin har inte ökat under den period som skildras i figuren, och det har inte uppstått ny produktion i stället för de nedkrympta industribranscherna. Examinanden noterar att figuren är en indexfigur, med 1997 som basår.

b)

I ett berömligt svar noterar examinanden att de privata tjänsternas andel av samhällsekonomin totalproduktion har utvecklats på olika sätt i Sverige och Finland. I Sverige har tillväxten varit stark, men i Finland har många branscher inom serviceproduktionen utvecklats långsamt. De största skillnaderna finns inom affärslivets tjänster och inom finansierings- och försäkringsbranschen. Det var bara informations- och kommunikationsbranschen som växte kraftigare i Finland än i Sverige före 2007.

c)

I ett nöjaktigt svar redogörs i huvuddrag för strukturförändringen inom det finländska ekonomiska livet eller utifrån figurerna och tabellen: de gamla industribranschernas stagnation eller långsamma tillväxt, den nya affärsverksamhetens långsamma utveckling inom de privata tjänsterna och de nya tillväxtbranscherna inom industrin. Som hot kan man dessutom nämna den priskonkurrens som uppstått till följd av globaliseringen och flyttningen av produktionen till andra platser samt den svaga efterfrågan i de viktigaste exportländerna. Som möjligheter kan nämnas bland annat den höga utbildningsnivån och det stora teknologiska kunnandet hos den finländska arbetskraften.

I ett berömligt svar behandlas hot och möjligheter på ett mer mångsidigt och analytiskt sätt. I svaret ställs den långa utvecklingen mot den nuvarande situationen och den förändring som lett till denna. När det gäller möjligheterna diskuteras också de åtgärder som man kan vidta för att påverka utvecklingen av det ekonomiska livet i Finland. Bland hoten och möjligheterna kan man också nämna följande faktorer: följderna av den allt svagare offentliga ekonomin för beskattningen av företagen och för affärsmiljön, den eventuella bristen på utbildad arbetskraft, efterfrågan på samt prisutvecklingen för de viktigaste finländska exportprodukterna på världsmarknaden, de faktorer som påverkar företagets teknologiska kunnande, invandringens följder för företagets verksamhet och rekryteringen av personal, den allmänna ekonomiska utvecklingen i de områden och i de länder som är viktigast för Finland samt konkurrenternas verksamhet.